

2021-22

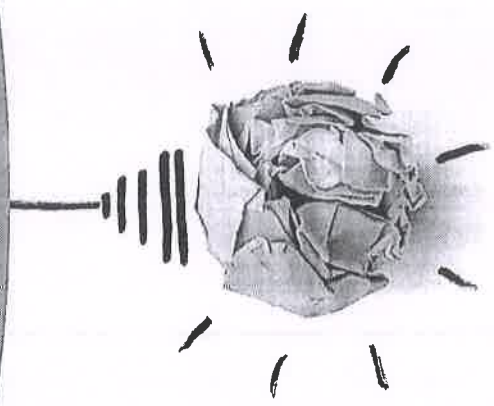


ISSN-2320-4494
RNI No. MAHAUL03008/13/2012-TC
Impact Factor : 3.7286

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal

November Special Issue - IV 2021



ARTS | COMMERCE
SCIENCE | AGRICULTURE
EDUCATION | MANAGEMENT
MEDICAL | ENGINEERING & IT | LAW
PHARMACY | PHYSICAL EDUCATION
SOCIAL SCIENCE | JOURNALISM
MUSIC | LIBRARY SCIENCE |

www.powerofknowledge.co.in
E-mail : powerofknowledge3@gmail.com

Editor
Prof. Dr. Sadashiv H. Sarkate



Special Issues-IV 2021 ISSN 2320-4494 Impact factor 3.7286
RNI No. MAHAUL03008/13/2012-TC

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal

Editor
Prof. Dr. Sadashiv H. Sarkate

● Mailing Address ●
Prof. Dr. Sadashiv H. Sarkate
Editor : POWER OF KNOWLEDGE
Head of Dept. Marathi
Arts & Science College, Shivajinagar, Gadhi, Tq. Georai Dist Beed-431 143 (M.S.)
Cell. No. 9420029115 / 7875827115
Email : powerofknowledge3@gmail.com /
shsarkate@gmail.com

Price : Rs. 300/-
Annual Subscription: Rs. 1000/-

28

Index (अनुक्रमणिका)

अ.क्र.	प्रकरण	संशोधक	पृष्ठ क्रं.
1	Financial Literacy and Digital Payment System In India	Dr. Maind Balasahab Vajjanath	1-7
2	Impact of Globalization on English Language	Dr. Subhash S. Waghmare	8-12
3	A Great Never Give Up Personality Artist P.N. Choyal	Jyoti Singh	13-17
4	Public Libraries of Tarakeswar Block in the Hooghly District of West Bengal: A Present-day Scenario	Bikash Kumar Halder Bibhash Ram Singha	18-24
5	Geographical study of green agriculture	Dr. Ghodke, J. V.	25-27
6	Need to Know Malnutrition	Dr. Manisha Pandurang Wanjari	28-31
7	Adolescent Reproductive and Sexual Health (ARSH) services in Gadchiroli- A rapid analysis	Mayank Mohan Mishra	32-35
8	A Study Of The Impact Of Digital Marketing In Sustainable Development Of India	Mrs. Prof. Pratibha Dattatrya Pudale	36-40
9	Imperical Study Of Relationship Between Occupation Stress And Emotional Intelligence During Covid -19	Dr. Anita Manna Bipinchandra S. Wadekar.	41-46
10	Transfer: Effective Tool For Accountable Administration	Dr. More Navanath Bhagawan	47-51
11	मराठी साहित्यातील गजलेचा उगम व स्वरूप	शीतल अण्णासाहेब सुसरे	52-55
12	भारतीय महिलांवरील अत्याचार - एक सामाजिक चिंतन	प्रा. कोने दिलीप महाडू	56-61
13	रानवाटा' कविता संग्रहातील आदिवासींच्या प्रश्नांचे दर्शन	डॉ. किशोर नथू सोनवणे डॉ. मधुचंद्र लक्ष्मण भुसारे	62-67
14	गुरुसंस्था : प्राचीन व मध्ययुगीन संदर्भ	प्रा. डॉ. दत्तात्रय प्र. डुंबरे	68-74
15	महात्मा फुले आणि भारतीय शिक्षण	डॉ. राजेश्वर दुडूकनाळे	75-80
16	चरित्र - आत्मचरित्र : स्वरूप व संकल्पना	प्रा. डॉ. राहुल हांडे श्री. रविंद्र मधुकर चव्हाण	81-84
17	मुस्लीम लेखिकांच्या आत्मचरित्रातून आलेले भाषाविशेष	प्रा. डॉ. केतकी प्र. भोसले	85-88
18	फाकिरा : आशय आणि अभिव्यक्ती	डॉ. राजेश्वर मा. दुडूकनाळे	89-92
19	शाहीर साहेबराव यरेकराच्या शाहीरीतून प्रकटपारी	चारुमती नारायण भदरंगी	93-97
20	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकराविषयीची कृतज्ञता	डॉ. दिलीप पवार	98-102
	डॉ. जयंत नाळीकरांचे विज्ञान साहित्यातील योगदान	डॉ. संजय शिंदे	

अ.क्र.	प्रकरण	संशोधक	पृष्ठ क्रं.
21	डॉ. बिनोद गायकवाड यांच्या सार्थ आणि युगान्त या कादंबरीचा एक विचार	डॉ. यशवंत राऊत	103-105
22	आंबेगीतातून दिसणारे स्त्रीदर्शन	श्री. अमर विलास कांबळे	106-108
23	आदिवासी लोकगीतांची परंपरा	डॉ. प्रोफेसर सिनगारे पी. आय.	109-111
24	कौटुंबिक हिंसाचाराचा भारतीय समाजावर पडलेला प्रभाव	प्रा. विकास नामदेवराव बागलावे	112-115
25	छत्रपती राजश्री शाहू महाराज यांचे शैक्षणिक योगदान	प्रा. डॉ. रूपाव उ. गायकवाड	116-119
26	कोरोना महामारी (कोविड -१९) : सामाजिक व मानसिक आरोग्यावर परिणाम	दयानंद मनाहरराव राठोड	120-125
27	धुळे जिल्ह्यातील भिल्ल आदिवासी विकासापासून वंचितच	प्रा. डॉ. विलास घोडे	126-134
28	पायाभूत सुविधांपाठील पाणी या नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे व्यवस्थापन ही काळाची गरज	श्री. नितीन मांगुलाल महाल	135-141
29	विद्यार्थी: वाचन संस्कृती	पटौल स्वाती विजय डॉ. किरण जगदाळे	142-145

आदिवासी लोकगीतांची परंपरा

डॉ. विलीप पुंडलिक पवार

मागदर्शक

प्रा. विकास नामदेवराव बागलावे

संशोधक

कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, नांदगाव जि. नाशिक

के. टी. एच. एम. महाविद्यालय, नाशिक

आदिवासींच्या लोकगीतांचा जन्म हा वेदपूर्व काळात झाल्याचे मानण्यात येते. या अर्थाने मग लोकगीतांच्या धरतीवर वेदांची निर्मिती झालेली आहे असे म्हणावे लागेल. परंतु वेदांप्रमाणे आदिवासींच्या शासिक व देव-देवताविषयक, निसर्गविषयक गीतांचे लेखन झाले नाही हे खरे असले तरी आजही आदिवासींचे देवताविषयक असो की अन्य प्रकारची गीते त्यांनी मौखिक रूपाने जतन करून घेतले आहेत. आदिवासींचे लोकगीतांचा नितळ आणि निखळ असा प्रवाह आजही अबाधित राखण्याचा प्रयत्न आदिवासींनी आपापल्यापरिने केलेला आहे.

आपण माणसाची जितकी प्रथमवस्था जाणून घेण्याचा प्रयत्न करू तितकी त्यांच्यात जास्तीत जास्त पूर्व संस्कृती असल्याचे दिसून येते. म्हणूनच खेड्यापेक्षाही दुर्गम अशा डोंगरदऱ्यात राहणाऱ्या आदिवासींच्या लोकसाहित्याचा अभ्यास करित असताना असे लक्षात येते की त्यांच्या जीवनात परंपरागत स्वरूपाचे लोकगीते, लोककथा, उखाणे, म्हणी यांना अत्यंत महत्त्व आहे. यातही लोकगीतासारख्या वागमय प्रकाराने आदिवासींचे जीवन व्यापून राहिले आहे. शिकारीचा प्रसंग असो की शेतीचे कोणतेही काम असो असा की धार्मिक विधी असो अथवा सामूहिकरित्या पार पाडता जाणारा प्रसंग असो तिचे लोकसाहित्य हे असणारच. उदाहरणार्थ गोंड जमातीमध्ये विविध विधी होतात. त्यातील विवाह हा विधी जेव्हा होतो. त्यावेळी बरीच गाणी म्हटली जातात. त्यात लग्न लागण्यापूर्वी वधूच्या घरी, वराच्या घरी लग्न ठरवल्यावर खूप गाणी म्हणताना दिसतात. त्यातलाच वधूच्या घरी होणारा एक विधि पुढीलप्रमाणे.

"घडी ते कोसर घडी

चिमटीने लावे लाडा साडी

घडी चढवायाना वी चढवायला

नवरीच्या मायः बहिणी घडी चढवा या नर

रेला रेला रे रे ला

बाबा इंटर घडी जो लाडा

बाबा इंटर घडी जो

मामा इंटर घडी लो लाडा"

लग्नप्रसंगी जे कपडे वधूवरास घालवायचे असतात. त्या कपड्याची घडी खांद्यावर ठेवली जाते हा प्रसंग फारच हृदयद्रावक असा असतो.

लोकगीतांची ही प्राचीन परंपरा मानवी समाज समूहाने, टोळीने राहू लागला तेव्हापासूनची असावी. "आर्य आगमन के पूर्व बहुतेकी समृद्ध आर्योत्तर सभ्यता भारत वर्ष में फैली हुई थी। आर्योंने राजनीतिक रूप में ती भारत वर्ष को जीत लिया था। पर वह सांस्कृतिक रूप में पूर्ण रूप से यही के मूल निवासियों के द्वारा प्रभावित हो गए थे। यहाँ की मूल सभ्यता, वैदिक सभ्यता हमारे ग्रामगीत में अब भी श्रुति ही है। जिस प्रकार वेदोंद्वारा आर्य सभ्यता का ज्ञान हो सकता है, उसी ग्रामगीतोंद्वारा आर्यपूर्व सभ्यता का अध्ययन हो सकता है"

वेदपूर्व काळात समाजजीवनात लोकगीते प्रचलित होती याचा उल्लेख वेद, पुराणे, ब्राह्मण ग्रंथ, बौद्ध, जैन वांगमयात येतो. यावरून असे ठरविता येते की लोकगीते ही वेदपूर्व काळापासून प्रचलित आहे.

वेदपूर्व आदिम काळात 'शामन' या कलाकाराचा तसेच समूह प्रमुखाचा उल्लेख आढळतो. हा 'शामन' विशिष्ट लोकसमूहाचा मुखिया मानला जात असे. आपले कर्तव्य म्हणून ते आपल्या समूहाला टोळीला, निसर्गपूजा, पशुपक्षीपूजा, जीवितरक्षण या विषयी मार्गदर्शन करीत : हे त्यांचे मार्गदर्शन मौखिक गीतांतून चालत असे.

आजही आदिवासींमध्ये 'भगत', 'देहारी' किंवा 'गावचा मोरक्या' याला सगळा गाव मानतो. अनेक विधींचे पूजन, मंत्रोच्चार म्हणण्यासाठी त्याला बोलवतात. किंबहुना काही आदिम

जमातीत सुधारकासारखे लोक आहेत. त्यांच्या जमातीतील स्त्री, पुरुषाला कानमंत्र गीताद्वारे ते देत असतात. ते असे म्हणतात,

"रेलो रेलो रे रे रेलो रेलो रे रे रे

लोकमीमाके झोप बगे लागला, आदिवासीगती आयाला का

पहिले दो रे आदिवासी ईमा भनूथरी, जुलैला इतिहास नावाभारी

उपडे निमे इके इगा वरी, निके बतीता झोप वाया लागला,

खातीमिके तारीले, खालीमिके मुजाला होलमीये भीमीर निदास,

खालीमिके झोपडी मंदावे, बहूनेका झोप लागली लाया,

आदिवासी जनजाता मंदापुट पाटे निलेमाशी कीमउंदी ऊते,

भारत माजाला शेधापीकाटे"

आपल्या जमातीतील स्त्री पुरुषांना सदन समाजापासून जागत करण्यासाठी या जमातीतील सुधारक मंडळी प्रयत्न करीत असतात. एकप्रकारे मार्गदर्शन करीत असतात.

मौखिक परंपरा :

लोकगीतांचा आढळ प्रामुख्याने निरक्षरता आणि शहरी संस्कृतीपासून दूर असलेल्या ग्रामीण लोकात होतो. लोकजीवनात प्रचलित असलेली लोकगीते मौखिक परंपरेने एका पिढीपासून दुसऱ्या पिढीपर्यंत आणि पुन्हा पुढच्या पिढीपर्यंत आपला प्रवाह चालू ठेवतात. मौखिक परंपरेमुळे ही लोकगीतांची मूळ प्रकृती कायम राहू शकते. यामुळेच कित्येक शतकांपूर्वी लोकजीवनात प्रचलित असलेल्या लोकगीतांचा मूळ गाभा आजही लोकगीतात कायम असल्याचे प्रत्ययस येते.

कित्येक शतकांपूर्वी विधीच्या निमित्ताने, श्रमपरिहारासाठी किंवा मनोरंजनासाठी शब्दबद्ध लोकाविष्कार झाल्याचे दिसून येते. त्यातल्या काही लोकाविष्काराला लोकवांगमयाचे स्वरूप प्राप्त होते कालांतराने हाच लोकाविष्कार लोकजीवनात प्रचलित होतो. त्यातील कथा, गीते लोकांच्या मानला भवतात आणि लोकजीवनात लोकवांगमयाचा हा प्रवाह मौखिक स्वरूपातून झुकू वाहत पुढे जात असतो. लोकजीवनात लोकगीतांच्या या प्रवाहात पुढे लोकजीवनातील आणखी काही ओहळ त्यात येऊन मिळतात. मूळचा प्रवाह कायम राहतोच, प्रत्येक पिढीत त्यात नवीन भर पडते. जुन्यातील काही लोप पावते, नव्या जुन्याच्या मिलाफातून लोकगीतांचा नित्यनूतन प्रवाह हा लोकजीवनात पुन्हा आपली वाटचाल पुढच्या पिढीकडे चालू ठेवतो. लोकगीतांचा हा प्रवाह केवळ मौखिक परंपरेमुळेच अखंडपणे वाहू शकला असे म्हणता येते. मौखिक परंपरा हे लोकगीतांचे तसेच लोकवांगमयाचे एक महत्त्वाचे स्वरूप विशेष होय.

लोकगीतांची निर्मिती प्रामुख्याने अशिक्षितांमध्ये होत असल्याने लोकगीते मौखिक स्वरूपात आढळतात. लोकगीतातून कोणत्याही एका व्यक्तीचा उल्लेख होत नसल्याने ती समूहाची ठरतात ती कोणा एकाच्या मालकीची नसून सामुहिक असल्याने त्यात सगळ्यांकडून आपापल्यापरिने परिवर्तन घडते. त्याची जडणघडण होण्यास मदत होते. या प्रक्रियेत लोकगीतांचे बाह्य स्वरूप बदलून, त्याचा मूळ गाभा मात्र बदलत्या प्रवाहात ही तसाच कायम राहतो त्यावर मुलामा चढविण्याचे काम मौखिक परंपरेतून घडत असते.

लोकगीतांची मोठी परंपरा आणि प्रवाहीपणा :

सुरुवातीचा ग्रामीण आणि आदिम भाग साक्षर नव्हता किंवा साक्षरतेचा गंधही त्या परिसरात वा परिस्थितीत नव्हता मग अशा निरक्षर मानवाला गीते वाचता किंवा लिहिता येणे कठीणच, तर या मंडळीत विश्वास असणाऱ्या व्यक्तींनी या गीतांचे पाठांतर करावे किंवा

आवडीने तो करणे शक्यतो रित्याच्या तोंडी ही गीते मुखोद्वत असत. हा त्याचा आवडीचा विषय असल्याने रित्याना हे काम न वाटता तो छंद त्याचा असायचा, पण या छंदामुळेच ही लोकगीते आपणा पर्यंत पोहोचू शकली आहेत असेच म्हणावे लागेल. खरेतर या अज्ञानी मानवानेच लोकगीताला जन्म दिला आहे व त्यानेच ते मुखोद्वत पाठ केले आहे. त्यामुळे या लोकांच्या ब्रह्मण्यदृष्टीत कुठेच अडथळा येत नाही, तर ती खरेपणे गायली जातात. मात्र काळानुसार या गीतात बदल होताना दिसू लागला आहे. परिणाम हे बदलते मौखिक स्वरूप त्यांच्या बदलत्या प्रवृत्तीचा एक भाग आहे ज्याप्रमाणे नदीचे पाणी खळखळते प्रवाहात वाहते व वाहतांना चढ, उताराचे संकेत देताना दिसते तशाच स्वरूपाचे हे लोकगीत आहे. लोकगीते आपल्या प्रवाहात वाहते व त्याच्या गुणामुळे ते बदलत्या लोकजीवनाचे संकेतच देत असते.

थोडक्यात लोकगीतांचे मौखिक स्वरूप आणि त्यांच्या ठिकाणी असलेला प्रवाहीपणा हे दोन्ही गुणविशेष लोकगीतांच्या मूळ प्रवृत्तीस परीपोषक ठरतात. लोकगीते ही लिखित असण्यापेक्षा ती जास्त मौखिकच दिसून येतात, व या गीताला गाणारी व्यक्ती स्वतःच्या शब्दांचाही वापर त्यात करते. त्यामुळे लोकगीतात नित्यनूतनात पहावयास मिळते.

वास्तविक तत्कालीन लोकगीते ही लोकभाषेतच प्रचलित असावी. पुराणाश्रियाय इतर महाकाव्यांमध्येही लोकगीतांच्या संदर्भित तसा उल्लेख सापडतो. डॉ. प्रभाकर मांडे यांनी आपल्या 'लोकसाहित्याचे स्वरूप' या ग्रंथामध्ये विंटर नीझच्या मताचा उल्लेख केलेला आहे. लोकगीतांचा उगम हा आदिम अवस्थेत जीवन जगणाऱ्या लोकांमध्ये झालेला असल्याने लोकभाषेतच ती अभिव्यक्त झाली असावीत असे म्हणता येईल.

लोकगीताने लोकजीवनाचा आणि समूह मनाचा आविष्कार केला. चांदरोबर अनामिकाची निर्मितीही झाली. लोकगीताची जोपासणा, जतन करण्याचे काम तसेच त्यात नवीन भर घालून पुढच्या पिढीला हा अन्मोल ठेवा देण्याचे महत्त्वाचे कार्यही लोकजीवनातून केला गेला. लोकांनी समूह करून राहावयास सुरुवात करून सामूहिक जीवन सुरू झाले. तेव्हापासून लोकगीतांची परंपरा सुरू झाली. वैदिक काळात लोकगीते, विधीप्रसंगांची गीते गायली जात. याचे उल्लेख रामायण महाभारतात येतात. तेव्हा पुत्रजन्म, विवाहप्रसंग गीत म्हणण्याची प्रथा होती. यावरून लोकगीतांची परंपरा आपल्याला शोधता येते व ही परंपरा फार जुन्या काळापासून चालत आलेली आहे असेच म्हणावे लागेल.

आशय आणि अभिव्यक्ती या दृष्टीने लोकगीतांच्या परंपरेचे काही विशेष लक्षात येतात ते पुढील प्रमाणे.

- मौखिक परंपरेने चालत असलेली लोकगीते अनामिकाची असतात.
- लोकगीते गाता येतात. ती गेयपूर्ण असते. त्यांच्या चाली परंपरेने चालत आलेले असतात.
- लोकगीतात स्त्री गीतांची संख्या विपुल प्रमाणात आढळते.
- ओवीगीते स्वतंत्र आणि स्वयंपूर्ण आहेत.
- लोकगीतात सतत परिवर्तन होत असले तरी मूळचा गाभा कायम असतो.
- लोकगीतातून लोकजीवनाचा आविष्कार झालेला असतो.
- लोकगीते काळातीत असतात.
- लोकगीते मंत्रात्मक असतात.
- लोकगीतात संबंध विधीशी असतो.
- लोकगीतात विविधता आढळते.
- लोकगीते नृत्य, नाट्य यांच्याशी अभिन्नपणे जोडलेली असतात.
- लोकगीत जीवनस्पर्शी असतात.
- लोकगीतातही संकेत आढळतात.
- रचनेच्या दृष्टीने लोकगीतात यमक साधलेले असतात.